

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

อาชีพข้าราชการครูนั้น เป็นอาชีพที่ต้องใช้ทักษะอย่างเป็นพลวัตร ในการสอนแต่ละครั้ง ครูจะพบกับกิจกรรมที่มีความท้าทายแตกต่างกันไป ลักษณะเช่นนี้ ทำให้การสอนของครูจึงเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความท้าทายในการเข้าสู่ประสบการณ์ความสั่นไหวเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) จากจำนวนข้าราชการพลเรือนทั้งหมด 1,271,395 คน เป็นข้าราชการครู 436,812 คน คิดเป็นกว่า 37% ของข้าราชการพลเรือนทั้งหมด หรือคิดเป็น 1ใน3 ซึ่งถือได้ว่าข้าราชการครูถือเป็นกลุ่มข้าราชการพลเรือนที่มีจำนวนมากที่สุด (ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงาน ก.พ., 2557)

อย่างไรก็ดี สถานการณ์วงการการศึกษาในประเทศไทยสะท้อนภาพการจัดการการสอนของครูที่ยังต้องปรับปรุงคุณภาพ จากข้อมูลการสำรวจความคิดเห็นของ World Economic Forum (WEF, 2013) พบว่า ความพึงพอใจโดยรวมในการศึกษาของไทยอยู่ในอันดับสุดท้ายของอาเซียน ซึ่งสะท้อนความไม่พึงพอใจในระบบการศึกษาของคนไทย โดยเฉพาะเรื่องการจัดการการศึกษาที่อยู่ในอันดับสุดท้ายของอาเซียน และการออกมาแสดงความยอมรับในเรื่องมาตรฐานการศึกษาที่ลดลงของอดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการที่รับตำแหน่งในช่วงเดียวกันนั้น (MGR Online, 2556)

นอกจากนี้ ยังมีมุมมองของ กฤตยา อาชวนิจกุล (2555) กล่าวว่า ครู ถือเป็นฟันเฟืองที่อยู่ในระบบและถูกขับเคลื่อนไปในทิศทางที่ห่างจากครูในอุดมคติไปเรื่อยๆ ดังจะเห็นได้จากระบบการศึกษาที่สร้างการเรียนรู้แบบเน้นผลลัพธ์สุดท้าย เน้นผลผลิต พยายามสร้างผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถที่ไม่แตกต่างกัน และความพยายามวัดผลการศึกษาด้วยวิธีที่ตีกรอบความสร้างสรรค์ ไม่เปิดช่องทางให้มีการประยุกต์ใช้ความรู้มากนัก และระบบที่ต้องมีการวางกรอบในการสอน ก่อนที่จะมีการสอนจริงๆ เกิดขึ้น ส่วนนั้นนอกจากจะเป็นการตีกรอบให้กับผู้เรียนแล้ว ยังเป็นการตีกรอบให้กับผู้สอนอีกด้วย เนื่องจากจะสอนนอกกรอบเนื้อหาที่วางกรอบไว้ไม่ได้ หรือแม้แต่ระบบการเลื่อนขั้นของระบบราชการ ที่พยายามผลักดันให้เกิดการสร้างผลงานของผู้สอน แต่กลายเป็นการผลักดันเพื่อสร้างงานแต่ไม่ได้สร้างสรรค์ และน้อยครั้งที่งานเหล่านี้จะเป็นในรูปแบบการสร้างวิธีการ หรือการถ่ายทอดความรู้ ก็จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ในหลักวิชาการเสียมากกว่า จึงได้ผลลัพธ์เป็นงานของครู ที่ไม่สามารถถ่ายทอดลงไปถึงกับผู้เรียนได้

ในปัจจุบัน การคัดเลือกบุคคลเข้าสู่อาชีพครูที่มีความเปิดกว้างมากขึ้น กล่าวคือ ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาทางด้านศึกษาศาสตร์โดยตรงสามารถเข้าสอบแข่งขันได้นั้น ยังสร้างความกังวลต่อการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นเรื่องของทักษะที่ต้องใช้ในการสอน เพราะมีความแตกต่างในการศึกษา และประสบการณ์ก่อนที่จะเข้าสู่อาชีพครู ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า จะส่งผลต่อการประกอบอาชีพครูด้วยหรือไม่

อย่างไรก็ดี อาชีพครูก็เป็นหนึ่งในอาชีพที่มีความสำคัญต่อประชากรในประเทศ เนื่องจากหน้าที่สร้างประชากรยุคใหม่ผ่านการสอน อาจกล่าวได้ว่า ครูเป็นหนึ่งในผู้มีส่วนสร้างอนาคตของชาติ อนาคตของชาติหรือเด็กและเยาวชนนั้นจะเติบโตไปเป็นกำลังที่สำคัญต่อประเทศ และเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยลักษณะหน้าที่ของครูเองนั้น ไม่ได้เป็นเพียงการใช้ทักษะเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีเรื่องของความใส่ใจ และอารมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสอน

ประสบการณ์ความสิ้นไหวคือ ประสบการณ์การเป็นหนึ่งเดียวกับกิจกรรมที่ทำ เรียกได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ทำให้ปัจเจกก้าวข้ามซึ่งประสบการณ์ใดๆ ตามมาด้วยความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง ประสบการณ์ความสิ้นไหวนั้น ไม่ได้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการสร้างความรู้สึกที่ดีเท่านั้น แต่ยังเป็นประสบการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทักษะ เกิดความมั่นใจในทักษะอีกด้วย ทั้งหมดที่กล่าวมานั้น เกิดขึ้นโดยไม่ต้องฝืนความรู้สึก ในการทำกิจกรรมนั้นๆ ความสิ้นไหวจึงเป็นประสบการณ์ที่ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะ โดยไม่จำเป็นต้องมีปัจจัยบังคับอื่นๆ นอกจากความสมดุลระหว่างความท้าทายของกิจกรรม และทักษะของผู้ร่วมกิจกรรมเอง

หากครูมีทักษะในการสอนที่สามารถเข้าสู่ประสบการณ์ความสิ้นไหวได้นั้น นอกจากจะมีแนวโน้มที่จะเกิดการพัฒนาทักษะของตนเองแล้ว ด้วยความที่ทฤษฎีความสิ้นไหวเองเป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาที่สามารถส่งต่อให้กับผู้อื่นได้ ดังนั้นแล้วหากครูเองเกิดความสิ้นไหว ก็จะสามารถส่งต่อให้กับผู้เรียนได้ และผลต่างๆ ของความสิ้นไหว ก็จะสามารถไปเกิดกับผู้เรียนได้ด้วยเช่นกัน (Bakker, 2003)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากิจกรรมการสอนของครู
2. เพื่อศึกษาประสบการณ์ความสิ้นไหวของครู
3. เพื่อศึกษาภาวะของการเกิดความสิ้นไหวของครู

ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาผู้ประกอบอาชีพรับราชการครู ผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ในพื้นที่สำนักงานการศึกษามัธยมเขตที่ 34 (สพม. 34) โดยศึกษาเฉพาะโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ และโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในอำเภอที่มีอาณาเขตติดกับอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยมีครูผู้สอนกลุ่มสาระวิชาศิลปะทั้งสิ้น 56 คน จากทั้งหมด 11 โรงเรียน โดยเป็นโรงเรียนในเขตอำเภอเมือง 4 โรงเรียน คือ โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย โรงเรียนวัดโนทัยพายัพ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ในพระอุปถัมภ์ฯ และโรงเรียนหอพระ มีจำนวนครูทั้งสิ้น 21 คน และโรงเรียนที่อยู่ในอำเภอที่มีอาณาเขตติดกับอำเภอเมือง 7 โรงเรียน คือ โรงเรียนนวมินทราชูทิศ พายัพ โรงเรียนแมริมวิทยาคม โรงเรียนสันกำแพง โรงเรียนสันทรายวิทยาคม โรงเรียนสารภีพิทยาคม โรงเรียนหางดงรัฐราษฎร์อุปถัมภ์ และโรงเรียนดอยสะเก็ดวิทยาคม มีจำนวนครูทั้งสิ้น 35 คน

นิยามศัพท์

ความสิ้นไหล (Flow) คือประสบการณ์ทางอารมณ์ความรู้สึกหนึ่ง ที่จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกที่ต่ออย่างหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับได้ยาก มักเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกมีความมุ่งมั่นและจดจ่อ กับกิจกรรมที่ทำ โดยกิจกรรมนั้นจะต้องมีความสมดุลระหว่างทักษะ หรืออารมณ์ ไปสัมพันธ์กับความท้าทายของกิจกรรม มาจากทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เรียกว่า flow theory ของ Csikszentmihalyi (1990) มีลักษณะดังนี้

1. มีความมุ่งมั่น จดจ่อกับช่วงเวลาที่อยู่ในความสิ้นไหล ไม่วอกแวก มีสมาธิ และความตั้งใจ
2. เข้าไปอยู่กับกิจกรรมนั้นๆ อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยจะเกิดเฉพาะกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ ด้วยตนเอง
3. บิดเบือนการรับรู้ตนเอง โดยสามารถบิดเบือนความต้องการทางร่างกายได้ เช่น ง่วง หิว หรือเหนื่อย เป็นต้น
4. รู้สึกควบคุมสถานการณ์และผลลัพธ์ที่จะตามมาได้ ไม่วิตกกังวล หรือสงสัยในทักษะของตัวเอง มีความมั่นใจว่าสามารถบรรลุเป้าหมายของกิจกรรมนั้นๆ
5. เลือกรับการตอบสนองเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ได้ใส่ใจกับการตอบสนอง หรือแรงสะท้อนที่จะส่งผลให้หลุดความจดจ่อในกิจกรรมที่ทำอยู่
6. การทำกิจกรรมนั้นเป็นรางวัลโดยแท้ ไม่ใช่การได้รับสิ่งตอบแทนอื่นใด
7. ความรู้สึกว่าการทำกิจกรรมนั้นมีความท้าทาย

8. มีเป้าหมาย มีความรู้สึกได้ว่า ควรจะตัดสินใจอย่างไร ควรจะทำอะไร อย่างเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อให้ประสบความสำเร็จ

9. สูญเสียการรับรู้เวลา เมื่อได้ทำกิจกรรมแล้วเกิดความสิ้นไหว จะไม่รู้ว่าเวลาผ่านไปเท่าใดแล้ว อาจเกิดได้ทั้งความรู้สึกว่าเวลาผ่านไปเร็วกว่าปกติ หรือรู้สึกว่าเวลาช้าลง

การสอน คือการแลกเปลี่ยน หรือถ่ายทอดความรู้ระหว่างคนสองคนขึ้นไป โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามแต่ละสถานการณ์ และความเหมาะสม มีการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละยุคสมัย ในปัจจุบันเน้นไปที่ทักษะการเรียนรู้ อันเป็นทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 (ทิตนา แคมณี, 2548)

ภาวะของความสิ้นไหว คือองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดประสบการณ์ความสิ้นไหว และรูปแบบของประสบการณ์ระหว่างที่อยู่ในความสิ้นไหวของแต่ละปัจเจกบุคคล โดยมีองค์ประกอบดังนี้

1. จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ ด้วยเป้าหมายและวิธีการที่ชัดเจน
2. กิจกรรมที่ทำจะต้องได้รับการตอบสนองอย่างทันที
3. ผู้ทำกิจกรรมจะต้องมีความสมดุลระหว่างทักษะของตนเองกับความท้าทายของกิจกรรมที่

ทำ (Csikszentmihalyi et al., 2005)

กลุ่มสาระวิชาศิลปะ คือหมวดวิชาการเรียนรู้รายวิชาทางด้านศิลปะกล่าวคือ ทัศนศิลป์ นาฏศิลป์ และดนตรีศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)